

13. Gonzales, A.L., Hancock, J.T., & Pennebaker, J.W. (2010) *Language style matching as a predictor of social dynamics in small groups*. Communications Research.(Vol. 31) (pp. 3-19) [in English].
14. Holtgraves, T. M. (2002). *Language as social action: Social psychology and language use*. Mahwah, NJ: Erlbaum [in English].

УДК [159.953+378.14]:81'233

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ

Наталія Чміль
(Луцьк, Україна)

Статтю присвячено аналізу змісту професійного мовлення та шляхів його ефективного формування у студентів. Представлені дослідження розвитку мовлення за фахом та основні лінгвістичні характеристики професійної мови. Розроблена модель професійного мовлення як сукупності знань, вмінь та навичок, необхідних для формування високого рівня мовленнєвої діяльності. Запропоновано розвивати професійне мовлення шляхом набуття навичок наукового, професійного розмовного та рекламного мовлення та мови професійної документації з урахуванням індивідуальних особливостей мовця. Визначено ряд педагогічних та психологічних умов, які сприяють ефективності мовної освіти студентів, а саме: формування мотивації оволодіння професійним мовленням, розвиток мовленнєвих вмінь на міждисциплінарному рівні, використання компресії текстів за фахом, застосування активних форм навчання для отримання мовленнєвого досвіду.

Ключові слова: професійне мовлення, професійна мова, наукова мова, професійна розмовна мова, мова професійної документації, мова реклами, професійно-мовна підготовка.

Статья посвящена анализу содержания профессиональной речи и путей ее эффективного формирования у студентов. Представлены исследования по развитию речи по специальности и основные лингвистические характеристики профессионального языка. Разработана модель профессиональной речи как совокупности знаний, умений и навыков, необходимых для формирования высокого уровня речевой деятельности. Предложено развивать профессиональную речь

путем приобретения навыков научной, профессиональной разговорной и рекламной речи и языка профессиональной документации с учетом индивидуальных особенностей говорящего. Определен ряд педагогических и психологических условий, способствующих эффективности языкового образования студентов, а именно: формирование мотивации овладения профессиональной речью, развитие речевых умений на междисциплинарном уровне, использование компрессии текстов по специальности, применение активных форм обучения для получения речевого опыта.

Ключевые слова: профессиональная речь, профессиональный язык, научный язык, профессиональная разговорная речь, язык профессиональной документации, язык рекламы, профессионально-языковая подготовка.

The article analyzes the content of professional speech and the ways of its effective formation during study at the university. The article contains the researches of the development of professional speech and basic linguistic characteristics of professional language. A model of professional speech as a combination of knowledge, skills and abilities was created out. So, it is offered to develop professional spoken speech by acquiring skills of scientific and professional spoken language, language of advertising and language of professional documents with taken into consideration the individual characteristics of the speaker. Pedagogical and psychological conditions which promote the effectiveness of language education of students were defined. Some of them are: the formation of motivation of mastering professional speech, development of language skills on an interdisciplinary level, use of the compression of texts in specialty and use of the active learning to obtain speech experience.

Keywords: professional speech, professional language, scientific language, professional spoken language, language of professional documents, language of advertising, professional language training.

Актуальність дослідження і постановка проблеми.

У сучасних умовах українська мовна освіта студента набуває особливої значущості поряд із спеціальною. Це зумовлено, відносною молодістю держави України і української мови як державної, та реформуванням вищої освіти України у зв'язку з приєднанням до Болонського процесу. Саме тому, пріоритетним завданням вищої школи є підготовка грамотних та компетентних фахівців.

Професійно-мовна підготовка студентів розширює мовну компетенцію майбутнього спеціаліста та сприяє

формуванню національно-мовної особистості. Формування професійного мовлення передбачає не лише наявність лексичних, морфологічних, синтаксичних знань сучасної української літературної мови та володіння професійною термінологією майбутнього фаху, а й розвиток навичок редагування текстів відповідно до норм літературної мови, культури мовлення, ознайомлення з довідниками, словниками та ситуаціями, які сприятимуть удосконаленню професійного мовлення майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує ряд досліджень, що стосуються формування професійного мовлення: дослідження об'єктивних процесів розвитку мовлення і мислення у процесі навчання (Л. С. Виготський, П. Я. Гальперин, А. Н. Соколов); визначені можливі шляхи формування мовленнєвої компетенції (Г. І. Богін, Т. Г. Винокур, І. А. Зимня); розглянуте питання мовленнєвої культури (Б. Н. Головін, А. Н. Васильєва, Е. В. Скворецька). Концептуальні основи мовленнєвої підготовки окреслені М. Вашуленком, Н. К. Гарбовський, О. Горошкіною, С. Єрмоленко, І. В. Рибалко, Л. М. Ткач, М. Криський, С. В. Климчук, Н. Костриці.

Успішність професійної діяльності багато в чому визначається вмінням грамотно і професійно будувати своє спілкування. Професійне спілкування – спілкування між фахівцями певної галузі науки, техніки, мистецтва, що припускає використання термінів і професіоналізмів. Це різновид ділового спілкування [Жеребило 2010]. Цілі професійного спілкування визначаються характером і ситуаціями професійної діяльності. Їх досягнення чи недосагнення свідчить про рівень професіоналізму співробітника, про якість виконання ним своїх службових функцій. Формою прояву професійного спілкування – є мовленнєва поведінка, а зміст – власне професійна мова. Тому в професійно-мовленнєвій підготовці фахівця ці два компоненти професійно-мовного спілкування автором розглядаються в єдності.

Володіння мовою професійного спілкування передбачає сформованість мовної компетенції, тобто знання власне мови професійного спілкування та сформованість комунікативних навичок як уміння використовувати ці знання на практиці, доцільно вибирати те чи інше слово з синонімічного ряду,

доречно поєднувати вербальні, паравербальні і не вербальні засоби спілкування відповідно до мети, ситуації мовлення [Акімова 2010: 7].

Мета і завдання статті. Враховуючи актуальність вивчення обраної проблематики метою статті є теоретичний аналіз особливостей професійного мовлення, розробці моделі професійного мовлення для виявлення ключових знань, вмінь та навичок, розвиток яких сприяє формуванню професійного мовлення у студентів в умовах освітнього середовища.

Обґрунтований виклад основного матеріалу і отриманих результатів. Н.К. Гарбовский визначає професійне мовлення як «варіант мовлення, за яким стоїть лінгвістично, психологічно і соціально обумовлений вибір мовних засобів». Воно визначається, перш за все, предметом мовлення [Гарбовский 1988: 30]. На думку І. В. Рибалко та Л. М. Ткач, професійне мовлення це «складова професійної компетентності, яка охоплює такі структурні компоненти як: знання характеристик професійно-оптимального висловлювання, мовленнєві вміння й навички пов'язані з перцептивно-рефлексивними й комунікативними здібностями, активним слуханням і функціонування яких відбувається на пізнавальному, емоційному та поведінковому рівнях» [Ткач, Рибалко 2012: 164].

Володіння професійним мовленням – явище вторинного характеру, оскільки його носії спочатку мають бути носіями національної літературної мови. Перехід від звичайного мовлення до професійного можна охарактеризувати як певну зміну мовного регістру. В цілому, мова (інструмент) залишається національною літературною мовою, але в конкретних (професійних) умовах вона змістовно редукується, стає залежно від галузі знання і предмета спілкування монотематичною (хоча і не завжди), насичується спеціальними словами і виразами, для використання яких необхідний професіоналізм, тобто компетентність [Граудина, Ширяев 1999].

Важливим компонентом професійного мовлення є адресат, партнер по комунікації. Психологічні та соціальні особливості статусу таких партнерів є основою для виділення Н.К. Гарбовским інтерпрофесійної і інтрапрофесійної комунікації [Гарбовский 1989]. Інтерпрофесійна комунікація – це мовні акти, в яких професійні ролі комунікантів не збігаються, тобто статуси у них

різні (наприклад, конструктор з технологом). Інтрапрофесійна комунікація здійснюється всередині певної соціально-професійної спільності (розмова двох докторів наук).

Професійна мова – особливий функціональний різновид, що обслуговує професійну сферу спілкування; її різні автори називають по-різному: мова науки, спеціальна мова, мова для спеціальних цілей і т.п.

Л.К. Граудина і Е.Н. Ширяєва виділяють основні лінгвістичні характеристики спеціальної (професійної) мови. Вона визначається як природна мова з елементами мов штучних, а саме спеціалізованих штучних мов або символічних мов науки (мови математики, логіки, лінгвістики, хімії та ін.), а також мов людино-машинного спілкування (алгоритмічні, або мови програмування, мови певних систем і т. п.).

Професійна мова виступає як вербальна мова, але з досить розвиненою тенденцією до залучення до її складу авербальних засобів, що використовуються і в функції номінації спеціального поняття і в функції його дефініції (як додатковий матеріал у вигляді малюнків, креслень, схем тощо). Маються на увазі екземпліфікація, піктографія та ін. Крім того, спеціальна мова є національною у своїй основі з постійною, традиційною тенденцією до її інтернаціоналізації, що є неминучим наслідком того, що професійні знання (і насамперед наука) не мають державних, національних, ідеологічних та інших кордонів [Граудина, Ширяєв 1999].

Професійна мова є поліфункціональною (виконує епістемічну, когнітивну (пізнавальну) та комунікативну функції) та поліструктурною (на змістовному рівні розпадається на конкретні професійні мови). Так у структурі професійної мови визначають три основних шари: наукова мова, професійна розмовна мова і розподіляюча мова (мова реклами і агітації).

У дослідженнях Н. Костиці розроблено систему формування українського професійного мовлення студентів-економістів, а також вправи, для поетапного формування мовленнєвих навичок. Дослідниця запропонувала удосконалення мовленнєвої діяльності за допомогою основного структурного компоненту – мовленнєвої ситуації, а кінцевим результатом є дискурс, який оптимально враховує особливості професійної діяльності майбутніх фахівців та функціонування мовленнєвого матеріалу в звичайних умовах [Костиця 2002].

Модель формування професійного мовлення розробив С.В. Климчук, де виділив компоненти професійного мовлення, педагогічні умови формування професійного мовлення, етапи формування професійного мовлення, методи навчання, форми навчання та засоби навчання [Климчук 2014: 260]. Так, автор пропонує три етапи формування професійного мовлення: I – мотиваційно-інформаційний; II – формувально-творчий; III – результативно-корекційний.

Дослідником М. Криськів розроблено методика формування професійного мовлення, що передбачає широке залучення у навчальний процес професійно зорієнтованих текстів, що використовуються у різноманітних вправах, які сприяють підвищенню мотивації навчання майбутніх юристів [Криськів 2006].

Для успішного формування професійного мовлення у студентів, нами вбачається необхідність визначити комплекс знань, умінь та навичок, розвиток яких і забезпечить становлення комунікативно компетентних фахівців. Саме тому, нами було розроблено модель професійного мовлення (Рис.1).

Так, згідно представленої моделі професійне мовлення визначається знаннями, вміннями та індивідуальними особливостями особистості. До індивідуальних особливостей відносяться артикуляція звуків, логічна виразність та інтонація, комунікативний досвід особистості, мовленнєва мотивація та інтенція. Кожна мовленнєва активність розпочинається із мотивації, яка у свою чергу є початком мовленнєвого наміру (інтенції).

Для формування професійного мовлення необхідно отримати знання наукової мови, професійної розмовної мови, мови професійної документації та, так званої, рекламної мови (публіцистичної). Знання наукової мови як основи будь-якої професії передбачає володіння сучасною українською літературною мовою, знання професійної та загальнонаукової термінології та фразеологічних особливостей наукової мови.

У процесі вивчення різних дисциплін у студента має сформуватись професійний тезаурус. І.Р. Абдулмянова визначає професійний тезаурус як «відкриту систему взаємозв'язаного накопичення, зберігання, примноження інформації, знань, людського досвіду, що є інформаційною, понятійною і

концептуальною базою освіти, діяльності, формування та розвитку особистості і суспільства. Він характеризується наявністю інтегративної системи термінів, знань, уявлень, концептів в якійсь галузі знань, а також ціннісних відносин до цієї сфери і до всього світу в цілому» [Абдулмянова 2010: 38-39]. На нашу думку, для засвоєння професійної лексики студент має здійснювати роботу, пов'язану з компресією текстів за фахом: конспектування, тезування, анутовання, а також реферування.

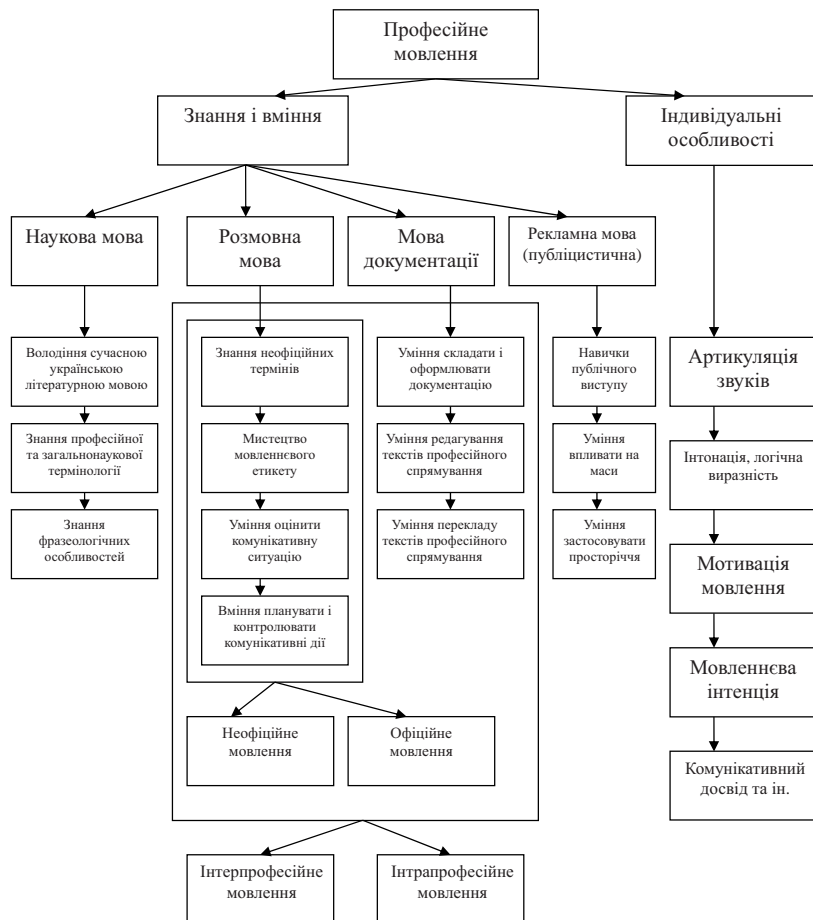


Рис.1. Модель професійного мовлення

Наступний різновид професійного мовлення – розмовна мова, що обслуговує сферу усного діалогічного спілкування. Саме тому, у цій сфері потрібно зміцнювати знання мовленнєвого

етикету та розвивати уміння використовувати мовні стилі та жанри відповідно комунікативної ситуації та статусно-рольових характеристик партнера; уміння планувати та контролювати комунікативні дії.

Формування комунікативно компетентного фахівця необхідно здійснювати через залучення до активних форм спілкування та навчання. Тобто, створювати для студентів реальні (в період практики) або змодельовані умови майбутньої професійної діяльності. У ситуаціях максимально наближених до майбутньої професійної діяльності, студент вчиться застосовувати отримані знання на практиці.

Професійна мова документації потребує вмінь та навичок роботи із документами професійного спрямування, а саме: уміння складати та оформлювати документи, уміння редагування та перекладу, а також уміння орієнтуватись у різнотипній інформації за фаховою тематикою. Розмовна мова та мова документації може реалізуватись на різних рівнях: інтер- та інтрапрофесійних, що впливає на використання мовних засобів та стилів.

Рекламна мова потребує свій набір навичок у комунікатора, а саме: навички публічного виступу, вміння впливати на маси, говорити зрозумілою для адресатів мовою та стимулювати, спрямовувати необхідну поведінку.

Таким чином, розвиток у студентів усіх зазначених у моделі знань, вмінь та навичок забезпечить формування професійного мовлення. Робота по формуванню мовних та мовленнєвих вмінь має здійснюватись не лише у процесі вивчення мовних дисциплін, вона має здійснюватись на міждисциплінарному рівні. Це важливо не лише для комплексного навчання, а й для формування позитивної мотивації студента на необхідність розвитку професійного мовлення.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Теоретичний аналіз різних підходів щодо шляхів, умов та компонентів розвитку професійного мовлення дає змогу стверджувати, що необхідний комплексний підхід з урахуванням педагогічних, лінгвістичних та психологічних досліджень для забезпечення високого рівня мовленнєвої підготовки студентів.

Професійно-мовна підготовка студентів має передбачати засвоєння студентами знань про мову і мовлення, формування усвідомленої необхідності, мотивації оволодіння професійними мовленнєвими уміннями та отримання мовленнєвого досвіду у

рамках активних форм навчання. Для визначення конкретних знань, умінь та навичок оволодіння якими у комплексі забезпечить успішну мовленнєву діяльність у професійному середовищі, нами було розроблено модель професійного мовлення. Загалом, формування професійного мовлення вбачається у розвитку навичок наукового, професійного розмовного та рекламного мовлення та мови професійної документації з урахуванням індивідуальних особливостей мовця. Таке формування автор рекомендує здійснювати через постійну роботу з текстами професійного спрямування та створення ситуацій застосування на практиці професійного мовлення.

Перспективи подальшого вивчення досліджуваної проблеми пов'язуються з поглибленим аналізом професійного мовлення відповідно до фаху. Результати дослідження можуть бути використані в наступних психологічних дослідженнях професійного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдулмянова И. Р. Формирование профессионального тезауруса личности как цель профессионального образования / И. Р. Абдулмянова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2010. – № 2. – С. 37-39.
2. Акімова В. С. Мова професійного спілкування: методичні вказівки та матеріали до вивчення курсу (для студентів заочної форми навчання) / В.С. Акімова. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2010. – 45 с.
3. Гарбовский, Н. К. О функционально-стилистической вариативности языка / Н. К. Гарбовский // Вопросы системной организации речи. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – С. 9-35.
4. Гарбовский Н. К. Профессиональная речь (функционально-стилистический аспект) / Н. К. Гарбовский // Функционирование системы языка и речи. – М., 1989. – С. 31-35.
5. Граудина Л. К. Культура русской речи: учебник для вузов / Л. К. Граудина, Е. Н. Ширяев. — М.: НОРМА—ИНФРА, 1999. – 560 с.
6. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило. – изд. 5-е, испр-е и дополн. – Назрань: Пилигрим, 2010. – 486 с.
7. Климчук С. В. Модель формирования профессиональной речи будущих социальных педагогов / С. В. Климчук // Социосфера. – 2014. – № 1. – С. 259-263.
8. Костриця Н. М. Формування українського професійного мовлення у студентів ВНЗ економічної освіти України: автореферат дисерт. канд. пед. наук: спеціальність 13.00.02 «теорія і методика навчання української мови» / Н. М. Костриця. – К., 2002. – 16 с.
9. Криськів М. Й. Підвищення мовленнєвої компетентності майбутніх юристів як дидактична проблема / М. И. Криськів // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: педагогіка. – Тернопіль, 2006. – № 8. – С. 102-106.

10. Ткач Л. М. Формування мовленнєвої культури студентів вищих технічних навчальних закладів / Л. М. Ткач, І. В. Рибалко // Український смисл. – 2012. – № 1. – С.162-176.

LITERATURE

1. Abdulmyanova, Y.R. (2010). Formirovaniye professyonal'nogo tezaurusy lychnosti kak tsel' professional'nogo obrazovaniya [Formation of personality's professional thesaurus as a purpose of professional education]. Vestnyk Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo unyversyteta – Tomsk State Pedagogical University. 2. 37-39. (in Russian).
2. Akimova, V.S. (2010). Mova profesijnogo spilkuvannya: metody'chni vkazivky' ta materialy' do vy'vchennya kursu (dlya studentiv zaочноy formy' navchannya) [Language of professional communication: methodical instructions]. Dnipropetrovs'k: PDABA. (in Ukrainian).
3. Garbovsky'j, N.K. (1988). O funkcy'onal'no-sty'ly'sty'cheskoj vary'aty'vnosty' yazyka [Functional and stylistic variation of language]. Voprosy sy'stemnoj organy'zacy'y' rechy' – Questions asystemic organization of speech. Moskva: Y'zd-vo Mosk. un-ta. (in Russian).
4. Garbovsky'j, N.K. (1989). Professy'onal'naya rech' (funkcy'onal'no-sty'ly'sty'chesky'j aspekt) [Professional speech (functional and stylistic aspects)]. Funkcy'onny'rovany'e sy'stemy yazyka y' rechy' – Functioning of language and speech system. Moskva. 31-35. (in Russian).
5. Graudy'na, L.K., Shy'ryaev, E.N. (1999). Kul'tura russkoj rechy': uchebny'k dlya vuzov [Culture of Russian speech: a textbook for high schools]. Moskva: NORMA—Y'NFRA. (in Russian).
6. Zheryby'lo, T.V. (2010). Slovar' ly'ngvy'sty'chesky'x termy'nov [Dictionary of linguistic terms]. Nazran': Py'ly'gry'm. (in Russian).
7. Kly'mchuk, C.V. (2014). Model' formy'rovany'ya professy'onal'noj rechy' budushhy'x socy'al'nyx pedagogov [Model of formation of future social worker's professional speech]. Socy'osfera – Sociosphere. 1. 259-263. (in Ukrainian).
8. Kostry'cya, N.M. (2002). Formuvannya ukrayins'kogo profesijnogo movlennya u studentiv VNZ ekonomichnoyi osvity' Ukrayiny [Formation of student's Ukrainian professional speech in economic education] Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. 16 s. (in Ukrainian).
9. Kry's'kiv, M.J. (2006). Pidvy'shennya movlennyevoyi kompetentnosti majbutnix yury'stiv yak dy'dakty'chna problema [Increasing speech competence of lawyers as didactic problem]. Naukovi zapy'sky' Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo unyversy'tetu – Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University. Ternopil'. 8. 102-106. (in Ukrainian).
10. Tkach, L.M., Ry'balko, I.V. (2012). Formuvannya movlennyevoyi kul'tury' studentiv vy'shhy'x texnichny'x navchal'ny'x zakladiv [Formation of student's culture of speech in higher technical educational institutions]. Ukrayins'ky'j smy'sl – Ukrainian meaning. 1. 162-176. (in Ukrainian).